

**VARGA JÚLIA (SZERK.): A KÖZOKTATÁS INDIKÁTORRENDSZERE 2023.
KÖZGAZDASÁG- ÉS REGIONÁLIS TUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT,
BUDAPEST, 2024.**

Imre Anna:

A hazai közoktatás az indikátorok tükrében

Az oktatási rendszerek jellemzően nemcsak nagyok, de rendkívül összetettek is, ennél fogva nehezen áttekinthetők. Ugyanakkor a működésük megértéséhez elengedhetetlen az oktatási folyamatok mellett a társadalmi folyamatok követése is. Fontos továbbá a rendszeres kutatások és elemzések segítségével. Az oktatási rendszerek színvonalának fenntartása és javítása érdekében fontos ezek mellett a kitekintés, azaz más oktatási rendszerek figyelése, illetve a más oktatási rendszerektől való tanulás is. Mindehhez hozzátartozik az oktatási rendszer működésének folyamatos követése és értékelése a mérések, statisztikai eszközök, illetve az indikátorok segítségével.

Az indikátorokra épülő rendszer kialakítását az OECD kezdeményezte a '90-es évek elején. A nemzetközi indikátorokra alapozott, fokozatosan épülő rendszer mára átfogja az oktatás legfontosabb területeit, és *Education at a Glance* címen a nemzetközi tájékozódás egyik legtöbbet használt kézikönyvvé vált. Az éves rendszerességgel megjelenő kiadvány az OECD elméleti modelljére épül. A komplex modell és az erre épülő nemzetközi indikátorrendszer a nemzetközi adatok összehasonlítását is megkönnyítette: a modell különböző nézőpontokból tekint az oktatásra, és évente rögzíti és elemzi a folyamatokat és az

eredményeket az OECD-országok és néhány más ország vonatkozásában.

Az OECD által kialakított négy indikátorcsoport összességében jól meg tudta ragadni az oktatás legfontosabb jellemzőit, céljait és eredményeit. A kötet megkülönbözteti az oktatás kontextusát leíró *kontextusindikátorokat*, amelyek az oktatás oldaláról nem befolyásolhatók, a *ráfordítás-indikátorokat* (ezek a pénzügyi és emberi erőforrások), továbbá a befolyásolható tényezőket, melyeket két csoportba sorol, ezek a *folyamatindikátorok* és az *eredmény-indikátorok* (*belső és külső eredmények*). Azóta számos indikátorrendszer született, az OECD kiadványa is módosult néhány vonatkozásban, és az egyes országok is kialakították a saját statisztikai rendszerüket, saját adataikra építve, de figyelemmel a nemzetközi adatokra is.

A hazai indikátorrendszer 2015-ben jelent meg először Varga Júlia szerkesztésében, azóta kétfévente lehet találkozni vele. *A közoktatás indikátorrendszere 2023* című kiadvány a KRTK Közgazdaság-tudományi Intézetében kidolgozott, és a 2015 óta kétfévente rendszeresen megjelenő indikátorrendszer ötödik kiadása. A sorozat a hazai folyamatok követését és elemzését tűzi ki célul, átvéve az OECD-indikátorcsoportokat, s emellett követi a legfontosabb

nemzetközi tendenciákat is (pl. PISA eredmények), azaz a kötet indikátorai a hazai mutatók mellett néhány nagy nemzetközi vizsgálat adatait is bemutatják.

Egy recenzió keretében a kötet minden témáját, illetve azok részkérdéseit nem tudjuk bemutatni, ezért elsősorban a legfontosabb tendenciákra összpontosítunk, és az ezekhez kapcsolódó egyes kérdésekre tudunk kitérni. Elsősorban a közelmúlt változásainak követésére törekedtünk, s emellett a hosszabb távon kibontakozó folyamatokat feldolgozó adatsorok bemutatására is.¹ A jelen kötet az indikátorok többségének adatait a 2010 és 2022 közötti éveket tekintve mutatja be. A recenzió során igyekszünk megtartani a kötet beosztását, ezért a korábban már felsorolt, a kötet fejezeteit is meghatározó indikátorcsoportok mentén haladunk. A *kontextusindikátorok*, a *ráfordításindikátorok*, a *folyamatindikátorok*, illetve az *eredmények* témakörein belül mutatunk be néhány tendenciát, de nem feledkezünk meg arról, hogy – miközben az egyes indikátorok, indikátorcsoportok önmagukban is értelmezhetőek – egymás kontextusában, együtt értelmezve őket vélhetően jobban meg lehet érteni a hazai oktatás változó helyzetét.²

Mivel minden fejezet információban igen gazdag, mindegyikből csak néhány indikátort tudunk bemutatni.

A) KONTEXTUSINDIKÁTOROK

A kontextusindikátorok az iskolai eredményességet befolyásoló, de az oktatási rendszertől függetlenül létező, az oktatáspolitikai és az iskolák által nem befolyásolható társadalmi környezetet ragadják meg (pl. demográfia, a tanulók társadalmi-gazdasági háttérének alakulása, a szegénységben élő óvodás- és iskoláskorúak, hátrányos helyzetű tanulók aránya, pszichés fejlődési zavarral élő tanulók aránya, roma tanulók aránya, a népesség iskolázottsága a szülők korcsoportjában). A csoporton belül két indikátort vizsgáltunk meg közelebbről: a pszichés fejlődési zavarral élő tanulók arányát és a roma tanulók arányát az iskola-fenntartó szerint.

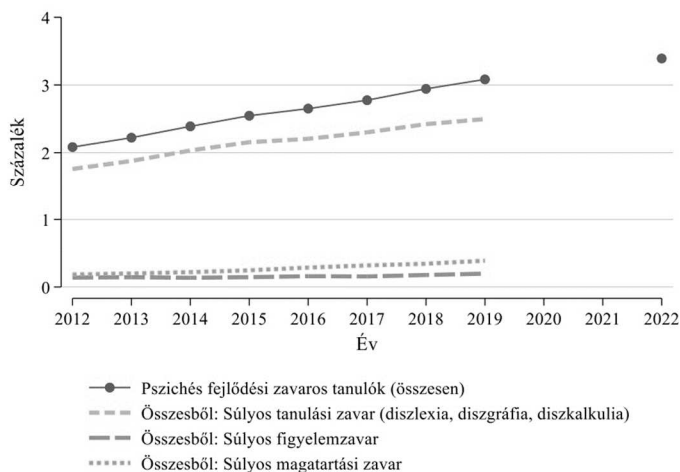
A *pszichés fejlődési zavar* indikátor a korábbi *beilleszkedési, tanulási és magatartási zavarok* kategóriát váltotta fel, a hivatalos oktatásstatisztikában csak 2012 óta szerepel. Az indikátor 2012 és 2022 között 2%-ról 3,5%-ra nőtt (1. ábra). A pszichés fejlődési zavarral élők aránya a falvakban a legmagasabb, ott 5%-ot ér el. A súlyos tanulási zavarral élő tanulók aránya egy évtized alatt az általános iskolákban 2,5%-ról 3,2%-re nőtt.

¹ Egyes indikátorok esetében a pontos értelmezés érdekében felhasználtuk a kötet szöveges megfogalmazásait is.

² A kötet indikátorai hazai és kisebb részben nemzetközi adatgyűjtés adataira épülnek. A szerzők használták az OECD-féle PISA-felmérés adatbázisának adatait, az Eurostat adatait, valamint a KSH Tájékoztatási adatbázisának, Munkaerő-felmérésének és Bértarifa-felvételének adatait, illetve KIR-Stat adatszolgáltatását és az országos kompetenciamérés adatait. Az indikátorok jelentős része pedig a korábban az összes közoktatási intézményben folyó úgynevezett KIR-STAT statisztikai adatszolgáltatás adataira épült. A kötetet, az előző kiadásokhoz hasonlóan, módszertani ismertető egészíti ki. A Technikai útmutató „A közoktatás indikátorrendszere 2023” című kiadványhoz közli a 2023. évi kötet minden egyes indikátorának számítási módját és az egyes indikátorokhoz felhasznált adatok pontos forrását.

1. ÁBRA

A2.6.3 ábra: A pszichés fejlődési zavarral élő tanulók százalékaránya a zavar oka szerint, összes tanuló (2012–2022)

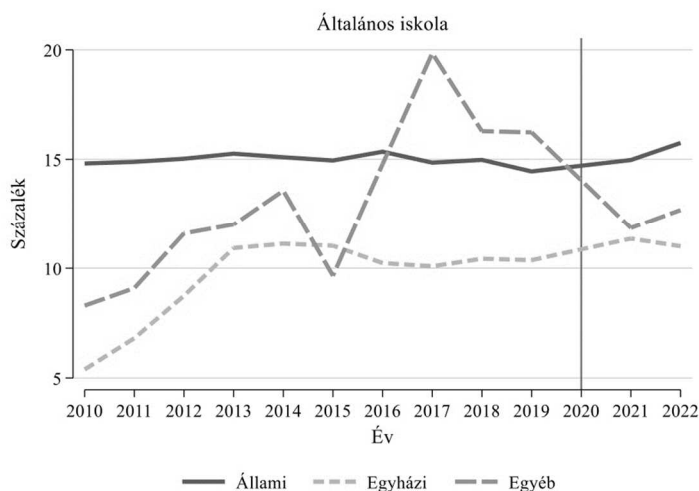


A *roma tanulók aránya* az állami általános iskolákban átlagosan hosszú időn át 15%-ot tett ki, 2022-re 16%-ra nőtt. Ezen túlmenően arányuk megnőtt az egyházi

iskolákban is, 2013 óta 10% feletti arányban tanulnak ezekben az intézményekben. A roma tanulók jelentős része tanul „egyéb” intézményekben is:

2. ÁBRA

A2.7.2 ábra: A roma tanulók százalékaránya iskolafenntartó szerint, általános iskola (2010–2022)



B) RÁFORDÍTÁSINDIKÁTOROK

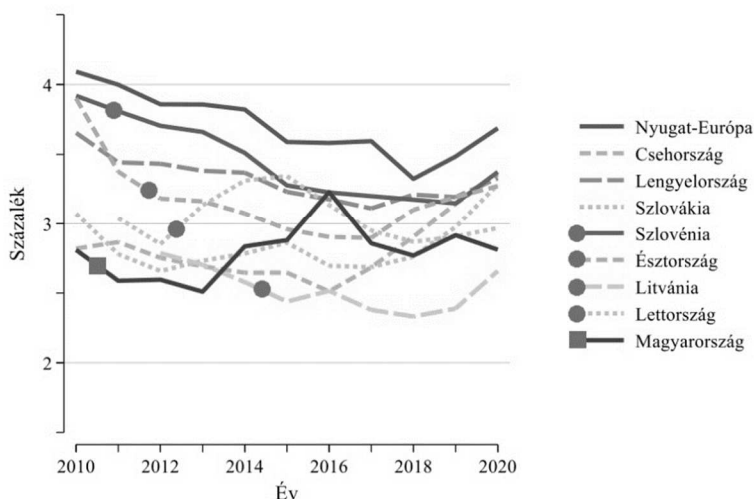
B1) Pénzügyi ráfordítások, közoktatási kiadások makroszinten

A pénzügyi ráfordításindikátorok azt mutatják, hogy a költségvetés átlagosan milyen összeget fordít egy tanuló oktatására. Egy másik indikátor a *GDP százalékában* mutatja meg, hogy egy ország a megtermelt

jövedelemnek mekkora hányadát költi az oktatásra. Az utóbbi indikátor nemzetközi kontextusban mutatja be ennek alakulását kilenc hasonló, volt szocialista táborhoz tartozó országban és Nyugat-Európában. Bár a volt szocialista országok elmaradnak valamelyest a nyugat-európai szinttől, az országokat hasonló mértékű ráfordítás jellemzi, Magyarország kivételével, ahol nagy eltérések figyelhetők meg a kiadásokban a 2010 és 2020 közötti időszakban (3. ábra).

3. ÁBRA

B1.3.1 ábra: Az alap- és középfokú oktatási kiadások a GDP százalékában, nemzetközi összehasonlításban (2010–2020)

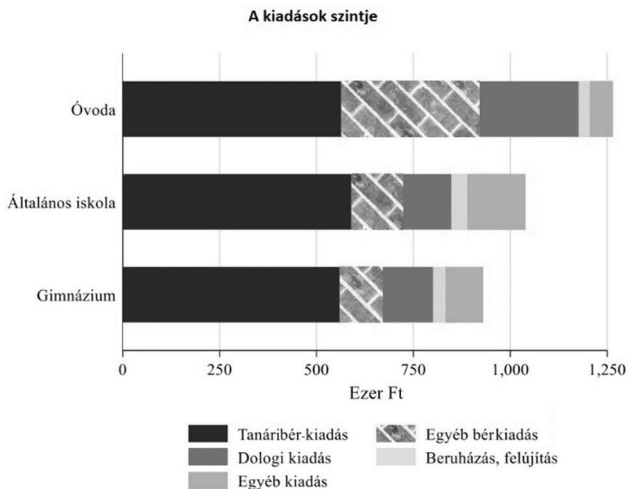


Az európai országok összességét tekintve az oktatási kiadások GDP-hez viszonyított aránya Magyarországon 2020-ban jelentősen elmaradt az európai országok átlagától, a legalacsonyabbak közé tartozik. A 4. ábra az egy gyermekre jutó kiadások megoszlását mutatja az óvodákban és az iskolákban, az öt kiadási kategóriában, 2022-ben. A pedagógusok

bére és az ehhez kapcsolódó kiadások meghatározó szerepet játszanak a közoktatási kiadásokban: az iskolai kiadások 57–60 százalékát tették ki a vizsgált évben, az óvodai kiadásoknak a 45 százalékát. Az egyéb bérkiadások aránya az iskolákban 12–13 százalék, az óvodákban 28 százalék volt.

4. ÁBRA

B1.4.1 ábra: Az egy diákra jutó kiadások szintje és megoszlása az óvodákban és az iskolákban programtípus szerint (2022)



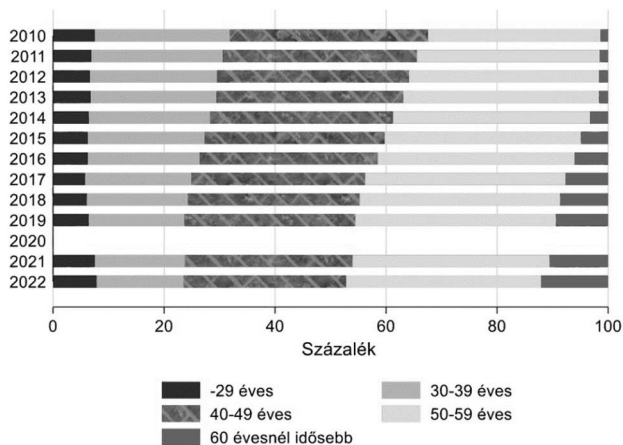
B2) Emberi erőforrások

Az emberi erőforrások indikátora a tanárok jellemzőit életkori bontásban mutatja be. Látható, hogy a 12 év során a pedagógusok

korfája eltolódott, a fiatalok aránya jelentős mértékben lecsökkent, az 50–59 évesek aránya a legmagasabb, s mellettük mindinkább megjelentek a 60 éven felüliek, akiknek az aránya fokozatosan nő (5. ábra).

5. ÁBRA

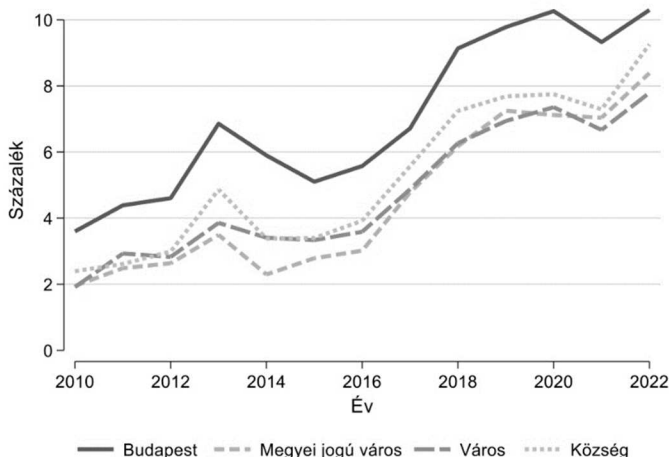
B2.2.1 ábra: Az egyes korcsoportokba tartozó pedagógusok százalékaránya a közoktatási intézményekben (2010–2022)



A B2.4 – B2.9. indikátorok a *tanári munkaerő-forgalmat* jellemzik: az adott évben belépő tanárok és a pályakezdő tanárok arányát, a nyugdíjasok arányát, valamint a különböző foglalkoztatási formákban dolgozók arányát mutatják a

településkategóriák vonatkozásában (6. ábra). Egy másik diagramon azt is bemutatják, hogy a pedagógusok mekkora hányada van tartósan távol a munkájától, és milyen arányban helyettesítik őket állandó helyettesítésre alkalmazott pedagógusokkal.

B2.4.5 ábra: A belépő tanárok százalékaránya településtípusok szerint az általános iskolákban (2010–2022)

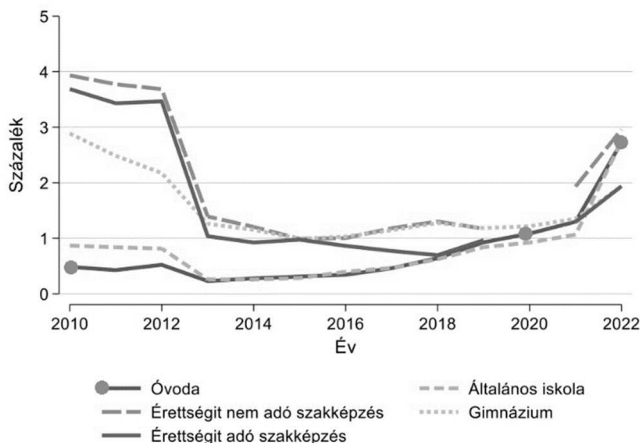


6. ÁBRA

A nyugdíjas pedagógusok arányának fokozatos növekedését mutatja a 7. ábra a 2010 és 2021 közötti időszakban: ez 2010 és 2020 között még alacsony, 1 százalék körüli

érték volt, a 2022-es évben pedig már a 3%-os szintet is elérte. Láthatóan több oktatási szinten és képzésben is igény van a nyugdíjasok belépésére.

B2.6.2 ábra: A nyugdíjas pedagógusok százalékaránya programtípusok szerint (2010–2022)



7. ÁBRA

A pedagógusok foglalkoztatásán is megfigyelhető, hogy átalakulóban van az az összkép, hogy az iskolák elsősorban a teljes munkaidőben foglalkoztatott pedagógusokra építenek. Bár továbbra is a teljes

munkaidőben dolgozó pedagógusok jelentik a „normát”, egyre jelentősebb, 10 százaléknál feletti arányban vannak jelen az általános iskolában is a részmunkaidős és az óraadó pedagógusok is (8. ábra).

8. ÁBRA

B2.7.3 ábra: A foglalkoztatott tanárok százalékaránya a foglalkoztatás formája szerint az általános iskolákban (2010–2022)

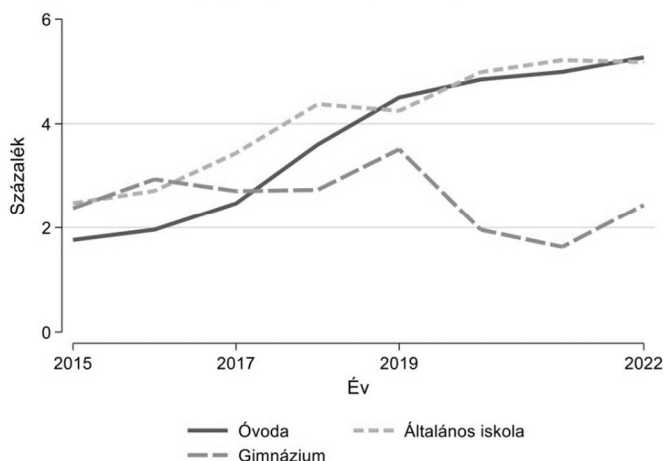


A betöltetlen pedagógus-álláshelyek megjelenése már korábban sem volt ritkaság az oktatásban, 2015 után ez fokozódott az

óvoda és az általános iskola vonatkozásában: pár év alatt, 2022-re 5%-ra nőtt a betöltetlen pedagógus-álláshelyek aránya. (9. ábra).

9. ÁBRA

B2.11.1 ábra: A betöltetlen pedagógus-álláshelyek százalékaránya az összes pedagógus-álláshely arányában, programtípusok szerint (2015–2022)

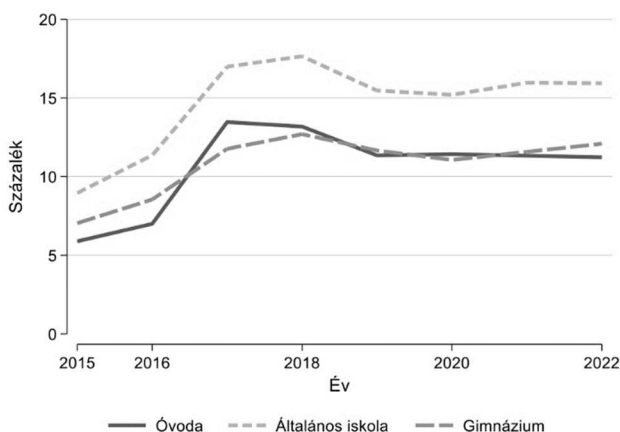


A B2.12. indikátor azt mutatja meg, hogy a közoktatási rendszer milyen arányban foglalkoztat *pedagógiai munkát közvetlenül segítő alkalmazottakat*: azaz a közoktatási intézmények mekkora hányada foglalkoztat ilyen munkatársakat (pl. dajka, gondozónő, pedagógiai asszisztens, könyvtárostanárr, gyógypedagógiai asszisztens, szabadidő-szervező, pszichopedagógus, gyógytornász). A pedagógiai munkát közvetlenül segítő

alkalmazottakat foglalkoztató intézmények (óvodák, általános iskolák és gimnáziumok) aránya 2015-től 2017-ig növekedett, majd a növekedés megállt, és az érték 2022-ig stagnált. A legnagyobb arányban az általános iskolákban dolgoztak pedagógiai munkát segítő alkalmazottak. 2022-ben az általános iskolák 16, a gimnáziumok 12, az óvodák 11 százalékában foglalkoztattak ilyen alkalmazottat (10. ábra).

10. ÁBRA

B2.12.1 ábra: A pedagógiai munkát segítő alkalmazottat foglalkoztató intézmények százalékaránya programtípusok szerint (2015–2022)



A B2.16. indikátor: *a szakképzett pedagógusok relatív keresetét* mutatja be nemzetközi összehasonlításban, vagyis azt, hogy az európai országokban a pedagógusoknak (25–64 évesek), illetve ezen belül a pályakezdőknek (25–34 évesek) mekkora a tényleges keresetük a velük azonos életkorú felsőfokú végzettségűek keresetének arányában.

A rendelkezésre álló legutóbbi adatok szerint valamennyi oktatási szinten a

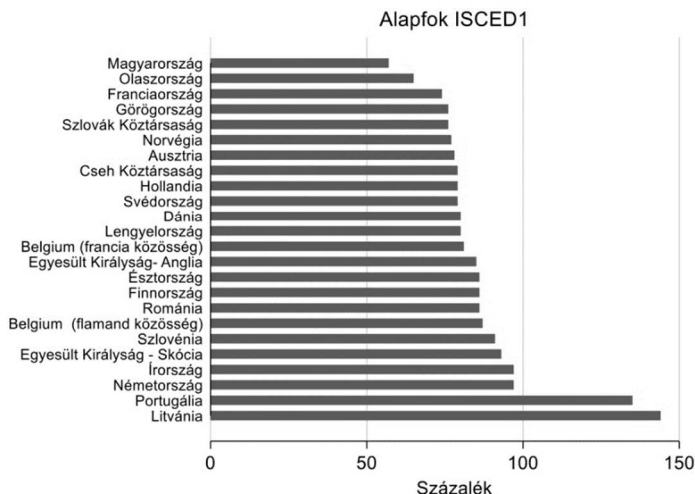
magyar pedagógusok relatív kereseti helyzete volt a legrosszabb Európában (azon országok közül, melyekről rendelkezésre állnak adatok). A legtöbb európai országban a tanárok tényleges keresete valamennyivel elmarad az egyéb diplomások keresetétől, de néhány országban meghaladja azt. 2022-ben a 25–64 éves pedagógusok tényleges keresete az európai országokban az *ISCED 0* szinten 81, az *ISCED 1* szinten 87, az *ISCED 2* szinten 90, az *ISCED 3* szinten

pedig 96 százaléka volt a diplomás átlagke-
reseteknek, szemben a magyar pedagógusok

oktatási szinttől függő 55, illetve 62 százalé-
kos arányával (11. és 12. ábra).

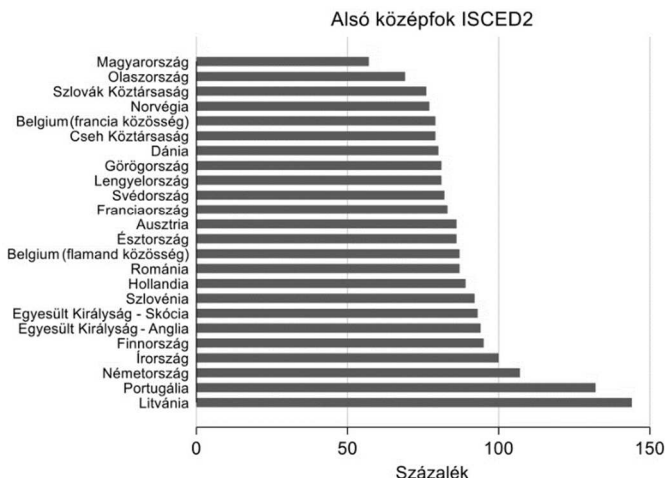
11. ÁBRA

B2.16.2 ábra: Az (ISCED 1) alapfokú (alsó tagozat) szinten dolgozó pedagógusok tényleges keresete a felsőfokú végzettségűek keresetének százalékarányában az európai országokban, 25–64 évesek (2022)



12. ÁBRA

B2.16.3 ábra: Az (ISCED 2) alsó középfokú (felső tagozat) szinten dolgozó pedagógusok tényleges keresete a felsőfokú végzettségűek keresetének százalékarányában az európai országokban, 25–64 évesek (2022)



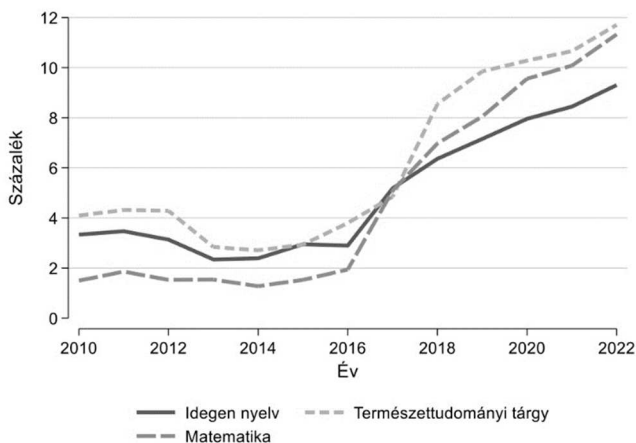
C) FOLYAMATINDIKÁTOROK

Oktatási minőség

A C3.17. indikátor az egyes szaktárgyakat szakos képesítés nélkül tanítók arányát mutatja, vagyis azoknak a pedagógusok arányát, akik megfelelő szakos képesítés nélkül vagy pedagógusképesítés nélkül tanítanak. A tendencia az adatok alapján már korábban is megfigyelhető volt az általános iskolákban, de a jelenség csak 2016 után kezdett

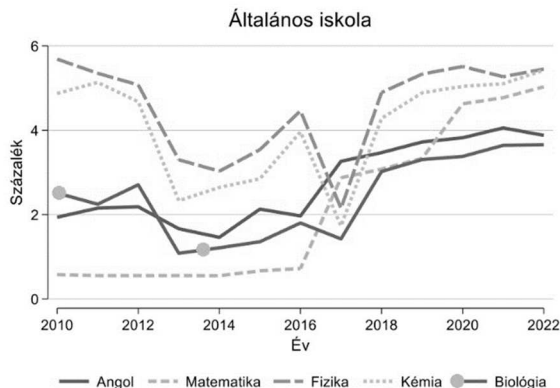
nagyobb léptékben terjedni, különösen az idegen nyelv, a természettudományi tárgyak és a matematika terén. 2022-re az idegen nyelv képesítés nélküli tanítása a háromszorosára (9%) nőtt, a természettudományok esetében 4%-ról 9%-ra, míg a leg súlyosabb helyzetben a matematika tanítása van, ahol 1,5%-ról 11%-ra nőtt a képesítés nélküli tanítók aránya (13. ábra). Egyidejűleg nőtt azon iskolák aránya is, ahol adott tantárgy oktatására egyáltalán nincs megfelelő végzettségű pedagógus (14. ábra).

C3.17.1 ábra: Az egyes szaktárgyakat szakos képesítés nélkül tanítók százalékaránya az általános iskolákban (2010–2022)



13. ÁBRA

C3.18.1 ábra: Azoknak az iskoláknak a százalékaránya, ahol egyes szaktárgyakat csak képesítés nélküli tanárok tanítanak; általános iskolák (2010–2022)



14. ÁBRA

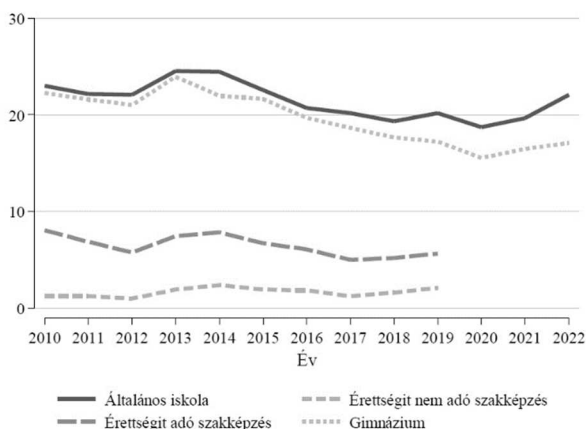
Tehetséggondozás, fejlesztő foglalkozások

Az emelt szintű oktatásban részt vevők arányát tantárgyanként vizsgálta az elemzés.³ A kiválasztott tárgyak (matematika, történelem, informatika, fizika és kémia) esetében a gimnazisták körében találhatóak legnagyobb arányban az emelt szintű

oktatásban részt vevők (15. ábra). Az érettségit nem adó szakképzésben tanulók közül senki sem részesült emelt szintű oktatásban. Az általános iskolások és a gimnazisták körében a vizsgált időszak elején mutatkozó stabilitás után 2014-től csökkenni kezdett a tehetséggondozásban részt vevők aránya.

15. ÁBRA

C3.22.1 ábra: A tehetséggondozásban részt vevő tanulók százalékaránya (2010–2022)



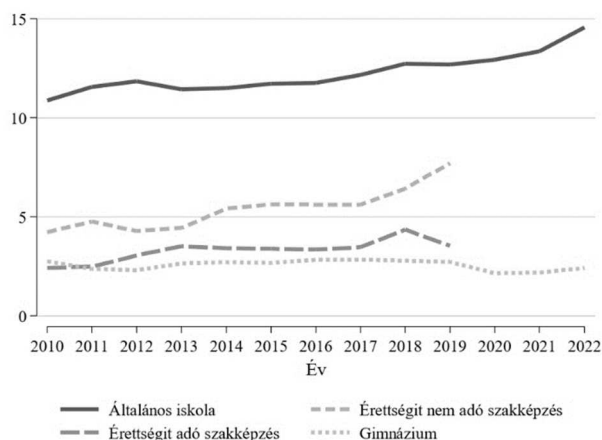
2010 és 2022 között az általános iskolai képzésben tanulók körében a fejlesztő foglalkozásban⁴ részt vevők aránya 10,9-

ről 14,6 százalékra nőtt (16. ábra). Hasonló enyhe növekedés látszik 2010 és 2019 között a szakképzést nyújtó iskolákban is.

³ Emelt szintű képzés: meghatározott tantárgy kerettanterv szerinti magasabb követelményekkel történő oktatása (2011. évi CX. törvény a nemzeti köznevelésről).

⁴ Fejlesztő pedagógiai ellátás: a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek, tanuló tantárgyi felzárkóztatására és készségfejlesztésére irányuló kötelező foglalkozás (2011. évi CX. törvény a nemzeti köznevelésről).

C3.21.1 ábra: A fejlesztő foglalkozásban részt vevő tanulók százalékaránya (2010–2022)



16. ÁBRA

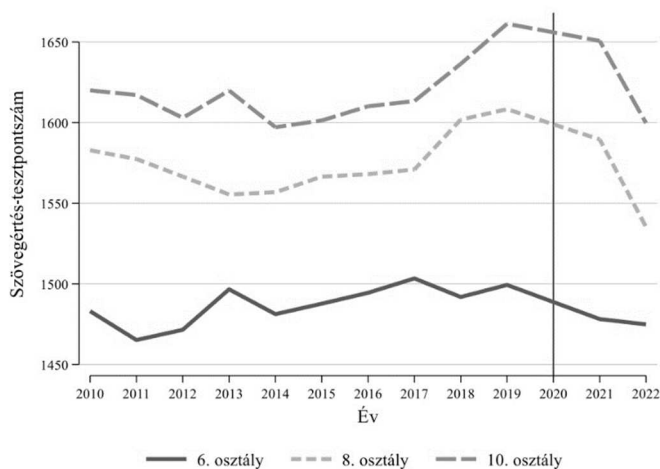
D) EREDMÉNYEK

D1) Belső eredmények

Az oktatási rendszer eredményeit mérő indikátorok egyik csoportja a közoktatás közvetlen céljainak a megvalósulását, azaz a

tanulási teljesítményeket méri. Az Országos Kompetenciamérés (OKM) átlagos teljesítménye 2017-ig nem változott az egyes évfolyamok átlagos teljesítménye tekintetében. 2017 után javulás volt megfigyelhető, majd 2020 után a 8. és a 10. évfolyamok eredményei visszaestek a korábbi szint alá. A visszaesés nagyobb volt szövegértésből (17. ábra).

D1.1.1.1 ábra: Átlagos teljesítmény szövegértésből, országos kompetenciamérés (2010–2022)



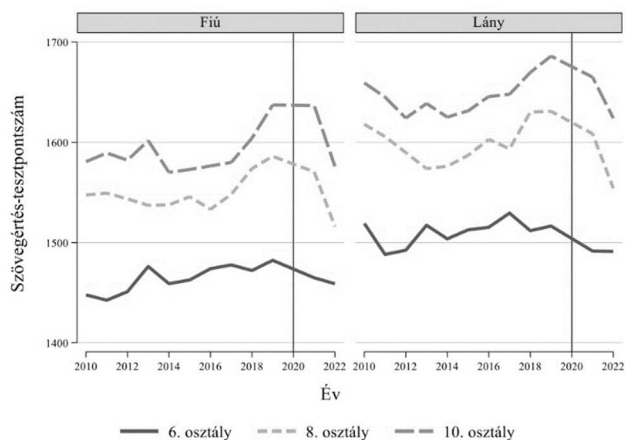
17. ÁBRA

A 18. és a 19. ábra a nemek közötti különbségeket mutatja. Jól látszik, hogy a 2017 és 2019 közötti tesztpontszám-növekedés mindkét nem esetében megtörtént, csakúgy, mint a 2019–2022 közötti visszaesés. Összességében a lányok szövegértésből teljesítenek jobban, míg a fiúk

matematikából. A lányok előnye azonban nagyobb szövegértésből, mint a fiúk matematikából. Továbbá érdekes, hogy a fiúk szövegértésből és matematikából is minden évfolyamban fejlődnek, míg a lányok szövegértésből jobban fejlődnek a 8. és 10. évfolyam között, matematikából kevésbé.

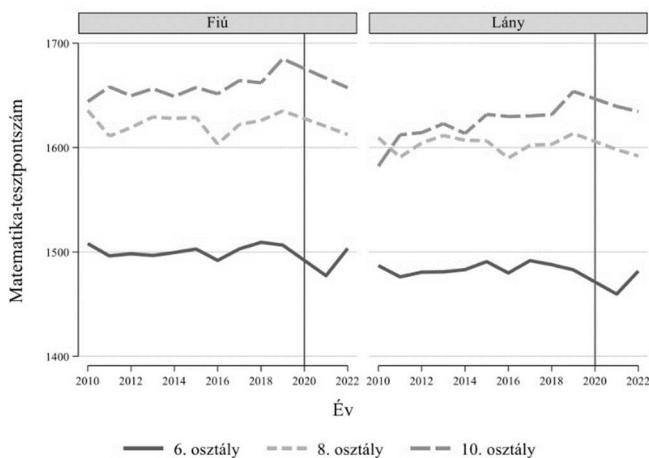
18. ÁBRA

D1.1.2.1 ábra: Átlagos teljesítmény szövegértésből, országos kompetenciamérés, nemek szerinti átlag (2010–2022)



19. ÁBRA

D1.1.2.2 ábra: Átlagos teljesítmény matematikából, országos kompetenciamérés, nemek szerinti átlag (2010–2022)



D2) Külső eredmények

Ezek az indikátorok az oktatási rendszer külső eredményeit mutatják be, vagyis azt, hogy a fiatalok milyen végzettséggel hagyják el az oktatási rendszert.

A *munkanélküli fiatalok* aránya a 16–19 évesek között volt a legalacsonyabb a teljes időszakban, mivel az ehhez a korcsoporthoz tartozók többsége még az iskolarendszerben tanul. 2011 és 2013 között a munkanélküliek aránya csekély mértékben emelkedett a 16–19, a 20–24 és a 25–29 évesek között. 2022-ben a 20–24 évesek 5 százaléka, a 25–29 évesek 4 százaléka volt munkanélküli. A foglalkoztatottak egy része közmunkásként dolgozik. A közmunkások a foglalkoztatottak arányát növelik, illetve a munkanélküliekét csökkentik, mivel a közmunkásként dolgozók foglalkoztatott státuszba kerülnek.

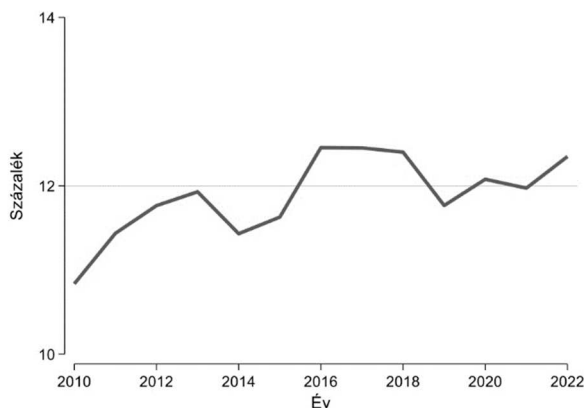
A D2.4. indikátor a későbbi munkaerőpiaci sikeresség szempontjából

legveszélyeztetettebb csoport, a *nem dolgozó és nem is tanuló (NEET)*⁵ fiatalok arányát mutatja be, tehát azokat, akik nem foglalkoztatottak, és nem is vesznek részt sem iskolarendszerű, sem iskolarendszeren kívüli képzésben. A 16–19 évesek között 2010–2013-ig a nem dolgozó és nem is tanuló fiatalok aránya 5,7 százalékról 8 százalék fölé nőtt, majd hullámozás után 2022-ben 6,5 százalékos szintre jutott.

A D2.5. indikátor a *korai iskolaelhagyók* arányának alakulását mutatja be. Az Európai Bizottság definíciója szerint azokat a 18–24 éves fiatalokat tekintjük korai iskolaelhagyónak, akiknek általános iskolai vagy annál alacsonyabb végzettségük van, és nem vesznek részt sem iskolarendszerű, sem iskolarendszeren kívüli képzésben. Ők vannak a leginkább kitéve annak a veszélynek, hogy nem találnak állást, és a későbbi képzési lehetőségeket is csak nagyon korlátozottan tudják kihasználni.

20. ÁBRA

D2.5.1 ábra: A korai iskolaelhagyók százalékaránya (2010–2022)



⁵ NEET: az angol „Not in Education, Employment, or Training” kifejezés rövidítése.

Az *Európa 2020* stratégia egyik célkitűzése volt, hogy a korai iskolaelhagyók aránya 2020-ra *10 százalékra csökkenjen*, amit a legtöbb EU-tagállamban sikerült is megvalósítani. Az új célkitűzés, hogy 2030-ig 9 százalék alá csökkenjen a tagállamokban ez az arány. Magyarországon 2010-ben 10,8 százalék volt a korai iskolaelhagyók aránya. 2010 és 2022 között az indikátor értéke emelkedő trendet mutatott, 2022-ben elérte a 12,4 százalékot (20. ábra). A hazai oktatásban nem sikerült a korai iskolaelhagyók

arányát tartósan visszaszorítani a 2020-as időpontig a vállalt szintig.

Egy recenzió keretei közt lehetetlen átfogó képet adni a hazai oktatás változásainak sokrétű, komplex, illetve gyakorta változó tendenciáiról, ezért csak vázlatosan tudtunk néhány kiemelt területet bemutatni. A részletesebb tájékozódáshoz az új kötetet érdemes kézbe venni, s annak fejezeit egymással összefüggéseiben is átgondolni, tanulmányozni.

